

УДК 159.923.2+316.6: 305

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psych-2022-1.02>

Людмила БОРОВИК

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальнонаукових та інженерних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
blv_nadpsu@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2949-2187

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТАТЕВО-РОЛЬОВИХ СТЕРЕОТИПІВ НА КАР'ЄРНІ ДОМАГАННЯ МОЛОДІ

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні прояву статево-рольових стереотипів на кар'єрні домагання молоді. Методологія наукового дослідження ґрунтується на рівні філософського (системності, діалектичної суперечності, єдності якості та кількості, діалектичного заперечення, розвитку, причинності та ін.) та рівні загально-психологічного (психологічна теорія вчинку, єдності психіки і діяльності, розвитку; системності; концепція суб'єкта психічної активності та ін.) принципів з методами системності, науковості та верифікації. Дана робота присвячена вивченню взаємозв'язку ціннісних орієнтацій особистості та рівня її самоєфективності. Вивчення даних проблем дозволяє стверджувати про недостатню розробку теоретичних та емпіричних досліджень психологічного поняття самоєфективності, зокрема щодо осіб, які пройшли вже період професійного становлення та активно здійснюють свою трудову діяльність; недостатньо розкриті особливості впливу чинників на самоєфективність; бракує наукових обґрунтувань, що розкривали б вікові фактори цього явища. На основі аналізу теоретичного матеріалу проведено дослідження самоєфективності та особливостей впливу на нього смисло-життєвих орієнтацій особистості. Наведено теоретичне обґрунтування проблеми статево-рольового самовизначення старших підлітків, у якому перевага надається концепціям теорії когнітивного розвитку особистості: зміст «Я-концепції» являє собою категоріальну систему особистісних установок, сформованих у процесі активного засвоєння та прийняття статево-рольових норм, культивованих суспільством. Систему установок можна розглядати як форму організації індивідуального досвіду, яка спрямовує свідомість, активність та самовизначення суб'єкта по відношенню до світу. Засобами усвідомлення власної статевої приналежності виступають соціальні стереотипи, очікування, які у процесі соціалізації із зовнішнього, «заданого» соціумом плану переходять у межі внутрішнього, особистісно-осмисленого прийняття гендерних ролей та відповідних їм установок.

Ключові слова: статево-рольова соціалізація, гендерність, кар'єра, самореалізація, маскуліність, фемінітет, ідентифікація.

Lyudmila BOROVIK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of General Scientific and Engineering Disciplines,
Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border
Guard Service of Ukraine
blv_nadpsu@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2949-2187

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE MANIFESTATION OF GENDER STEREOTYPES ON THE CAREER ASPIRATIONS OF YOUNG PEOPLE

Abstract. The purpose of the article is to investigate the manifestation of gender role stereotypes on career harassment of young people. The methodology of scientific research is based on the level of philosophy (systematicity, dialectical contradiction, unity of quality and quantity, dialectical negation, development, causality, etc.) and the level of general psychological (psychological theory of action, unity of psyche and activity, development; systematicity; concept of sub object of mental activity, etc.) principles with systematic, scientific and verification methods. This work is devoted to the study of the relationship between the value orientations of an individual and the level of his self-efficacy. The study of these problems allows us to assert the insufficient development of theoretical and empirical research on the psychological concept of self-efficacy, in particular, regarding persons who have already passed the period of professional formation and are actively engaged in their work activities; insufficiently disclosed features of the influence of factors on self-efficacy;

there is a lack of scientific justifications that would reveal the age factors of this phenomenon. On the basis of the analysis of the theoretical material, a study of self-efficacy and the peculiarities of the impact on it of the meaning-life orientations of the individual was carried out. The theoretical justification of the problem of gender-role self-determination of older adolescents is given, in which preference is given to the concepts of the theory of cognitive development of the personality: the content of the "self-concept" is a categorical system of personal attitudes formed in the process of active assimilation and acceptance of gender-role norms cultivated by society. The system of attitudes can be considered as a form of organization of individual experience, which directs the consciousness, activity and self-determination of the subject in relation to the world. Social stereotypes and expectations, which in the process of socialization change from the external, "specified" plan by society to the internal, personally meaningful adoption of gender roles and their corresponding attitudes, are the means of realizing one's own sexuality.

Key words: gender-role socialization, gender, career, self-realization, masculinity, femininity, identification.

Постановка проблеми. Розвиток кар'єрних навичок складає основу професійної самоактуалізації та стає підґрунтям до самореалізації особистості. Саме кар'єрні навички складають основу професійного розвитку для старшокласників та студентської молоді. В основу кар'єрних навичок входять кар'єрні орієнтації. Вони становлять конкретну стратегію самореалізації особистості. Соціально-психологічні дослідження свідчать, що діяльність людини значною мірою залежить від стереотипів, що склалися у неї в процесі соціалізації (С. М. Steel, J. Aronson, Н. Tajfel). В сучасному світі швидко збільшується кількість жінок, які беруть участь у прийнятті рішень у сфері управлінської діяльності як на макро-, так і на мікрорівнях. У США, Канаді й Німеччині, наприклад, кількість жінок – керівників фірм зростає швидше, ніж кількість керівників-чоловіків. У зв'язку із цим однією з найактуальніших проблем у сфері організаційно-управлінської діяльності стають гендерні відмінності. Гендерна амбівалентність виявляється в стилі керівництва та методах впливу на підлеглих.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Питанню професійної кар'єри присвячені дослідження зарубіжних психологів (А. Агапов, А. Єгошин, Д. Мак-Клелланд, Д. Сьюпер, Д. Тідман та інші). Питання щодо професійного спрямування вивчалися С. Белічевою, В. Лавриненко, В. Ядовим та ін. Станом на сьогодні актуальним залишається питання гендерності у професійній діяльності. Однак поряд із різноманітністю в сфері гендерних досліджень (С. Де Бовуар, Д. Бест, Т. Говорун, К. Гілліган, Дж. Б. Міллер, М. Палуді, Ш. Берн, Дж. Холл, Кікінежді, Л. Штильова та ін.) гендерний аспект кар'єрних орієнтацій молоді не став предметом психологічного аналізу. Здійснюються дослідження в різних напрямках: соціокультурні орієнтації студентської молоді (А. Похресникта

та ін.), кар'єрні орієнтації працівників прокуратури та (А. Поплавська, В. Романов та ін.), психологічна модель готовності випускника вищого навчального закладу до кар'єрного зростання (А. Міронова-Тихомирова та ін.). Разом із тим недостатньо наукових обґрунтувань щодо гендерних особливостей кар'єрних орієнтацій юнацтва.

Тому **мета статті** полягає в дослідженні впливу статево-рольових стереотипів на кар'єрні домагання молоді.

Виклад основного матеріалу. На основі теоретичного аналізу наукової літератури виокремлено чинники зовнішнього середовища, що впливають на поведінку (gender): виховання, родинне оточення, культурні і морально-етичні цінності суспільства, в якому дитина формується як особистість.

Психологічні якості людей різної статі стали предметом наукового дослідження порівняно недавно. На цей аспект значний вплив справили той факт, що загальнолюдську культуру, психоаналіз створювали переважно чоловіки. Також зазначимо той факт, що емоційна сфера в чоловіків та жінок відрізняються. Це може бути пов'язано з репродуктивною функцією жінки, шлюбною поведінкою, доглядом за дітьми та сім'єю тощо. При цьому ще у 1942 р. К. Макнемар виявив та на основі математично-статистично аналізу підтвердив, що у жінок кращий рівень соціальної бажаності, естетичних смаків, мови тощо, ніж у чоловіків. Та навпаки, математичні і механічні здібності тощо у чоловіків розвинуті краще, ніж у жінок. Нові види професій опановують спочатку чоловіки, потім – жінки. За словами Мельничук І., «жінки надають перевагу стереотипним видам професійної діяльності, а в чоловіків, які виконують монотонну роботу, можливі нервово-психічні розлади» (Мельничук І.Я., 179.).

На основі дефініцій понять «стать» та «гендер» зазначаємо, що біологічна стать

і психологічний складник мають тісний зв'язок, але підґрунтя є неоднозначним. Наведемо приклад: чоловік може мати жіночий характер, а жінка – поводитися по-чоловічому. Для того, щоб людина усвідомила, відчула свою статі і навчилася використовувати її ресурси, а саме роль, цінності, форми поведінки, необхідна статеворольова соціалізація.

Статеворольова соціалізація має певні характеристики, до яких відносять:

- 1) засвоєння дітьми статевих ролей;
- 2) формуванням статеворольових цінностей, орієнтацій;
- 3) формування моделі поведінки, ставлення до себе як представника певної статі;
- 4) статеворольові уявлення і статеві ідентифікації тощо.

Досліджуючи структуру статеворольової соціалізації, ми виокремили такі компоненти: статеві ідентифікації; статеве маркування; статеворольові уявлення; статеворольові цінності; статеворольова орієнтація; статеворольова поведінка.

Здійснюючи психологічний аналіз статеворольової соціалізації, протиставляли і розуміли дихотомічно маскуліність (мужність) і фемініність (жіночість) або розглядали як полюси одного континууму. Також існують інші варіації поглядів на маскуліність та фемініність як незалежні автономні виміри, тобто це трактувалося так: кожна людина може мати деякі з цих ознак. Можемо зазначити, що біологічних статей усього дві, а статеворольової ідентичності набагато більше.

На формування особистості, маскуліності та фемініності впливають соціокультурні утворення, які закладені в онтогенезі. Коли йдеться про статеву ідентичність, її розуміють як суб'єктивне переживання людиною себе як представника статі. Статеві ідентичності виражаються через соціум як статеві ролі, тобто система стандартів, нормативів, очікувань, щоб людину визнавали як хлопчика чи дівчинку. Поняття «ідентичність» представляє явище складне та потребує детального вивчення. Разом із тим у наукових дослідженнях Є. Четвертака виокремлено «аспекти ідентичності, до яких належать:

- 1) адаптаційна (соціальна) статеві ідентичність описує те, як особистість зіставляє свою поведінку з поведінкою інших чоловіків і жінок;

- 2) цільова концепція «Я» як набір індивідуальних установок чоловіка і жінки про те, якими вони повинні бути;

- 3) персональна ідентичність, що полягає в особистісному зіставленні себе з іншими людьми;

- 4) его-ідентичність, тобто глибоке психологічне ядро того, що особистість як представник власної статі означає для самої себе» (Четвертак, Є. О. (2016)).

У структурі ідентичності особистості важливе значення має рівень співвідношення незалежності, ортогональності, маскуліності та фемініності як вимірів ідентичності.

У випадку коли йдеться про формування психологічної статі, то мається на увазі опанування стилів поведінки, особливостей емоційних реакцій, уявлень, які пов'язані з чоловічою або жіночою статевою роллю, статевим еталоном. Коли йдеться про статеву ідентифікацію, то розуміємо її як поєднання соціального та психологічного процесу відповідно до норм, культури, релігії, звичаїв, ознак, притаманних певному суспільству. А в основу статеворольових стереотипів покладено цінності, мотиви, типи поведінки, які вважають прийнятнішими для представників однієї статі, ніж для іншої.

Х. Дідик уточнив поняття «андрогінія» (грец. androgynos – двостатевий) та трактував його як багатомірну інтеграцію проявів емоційно-експресивного (жіночого) та інструментального (чоловічого) стилів діяльності, свободи тілесних експресій, відсутність жорсткого диктату статевих ролей, емансипація обох статей. (Дідик, Х.І., 2022).

Так, С. Маккобі і К. Джеклін звертали увагу на те, що висока фемініність у жінок часто пов'язана із заниженою самоповагою і підвищеною тривожністю. Пізніше І. Дем'яненко довів, що високомаскулінні чоловіки і високофеміні жінки мають більше труднощів у тих видах діяльності, які не відповідають традиційним статеворольовим стереотипам. Також він зазначав, що андрогінні особистості з високими потенціями маскуліності і фемініності легше змінюють тип і стиль діяльності залежно від умов, менше піддаються дистресам (Дем'яненко І. В., 2021).

У своїх роботах С. Бем виокремлює статеворольові типи особистості: маскуліні чоловіки, маскуліні жінки, фемініні чоловіки, фемініні

жінки, андрогінні чоловіки, андрогінні жінки, недиференційовані чоловіки і жінки.

Згідно з провідними положеннями методології наукового пізнання структура – це спосіб взаємозв'язку між елементами, функція – це продукування певного результату. Функції ціннісно-сислової сфери розкривають прояв її властивостей у взаємозв'язку структурних компонентів один з одним та із зовнішнім середовищем (Вальчук О.А., Матохнюк Л.О., 2021).

Висновки. Наведено теоретичне обґрунтування проблеми статево-рольового самовизначення старших підлітків, у якому перевага надається концепціям теорії когнітивного розвитку особистості:

зміст «Я-концепції» являє собою категоріальну систему особистісних установок, сформованих у процесі активного засвоєння та прийняття статево-рольових норм, культивованих суспільством. Систему установок можна розглядати як форму організації індивідуального досвіду, яка спрямовує свідомість, активність та самовизначення суб'єкта по відношенню до світу. Засобами усвідомлення власної статевої приналежності виступають соціальні стереотипи, очікування, які у процесі соціалізації із зовнішнього, «заданого» соціумом плану переходять у межі внутрішнього, особистісно-осмисленого прийняття гендерних ролей та відповідних їм установок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельничук І.Я. Психологічні закономірності прояву маскуліності, фемінності та андрогінності. *Редакційна колегія*, 179.
2. Четвертак Є.О. (2016). Вербалізація національної ідентичності США в англomовному політичному дискурсі. *Дис. Запоріжжя*.
3. Дідик Х.І. Психологічні особливості «Я-концепції» андрогінної особистості: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр». 2022.
4. Матохнюк Л.О., Матохнюк Л.А. Психологія інформаційної компетентності особистості (Гене́за онтологічного розвитку) (Doctoral dissertation, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені КД Ушинського»). 2019.
5. Вальчук О.А. Матохнюк Л.О. Administrative and socio-economic systems: scientific and practical aspects of sustainable development. Monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 323–333. URL: <https://www.wszia.opole.pl/wp-content/uploads/2020/05/Web-book-monograf-2021.pdf>.
6. Дем'яненко І.В. Гендерні відмінності в комунікативних і організаторських здібностях менеджерів. 2021.

REFERENCES:

1. Mel'nychuk, I. Ya. Psykholohichni Zakonomirnosti Proyavu Maskulinnosti, Feminnostita Androhinnosti. *Redaktsiyna Kolehiya*, 179.
2. Chetvertak, Ye. O. (2016). Verbalizatsiya natsional'noyi identychnosti SSHA v anhlomovnomu politychnomu dyskursi. *Dys. Zaporizhzhya*.
3. Didyk, Kh. I. (2022). Psykholohichni osoblyvosti «YA-kontseptsiiyi» androhinnoyi osobystosti: kvalifikatsiyna robota na zdobuttya osvith'oho stupenya «mahistr».
4. Matokhnyuk, L. O., & Matokhnyuk, L. A. (2019). Psykholohiya informatsiynoyi kompetentnosti osobystosti (Geneza ontolohichnoho rozvytku) (Doctoral dissertation, Derzhavnyy zaklad «Pivdenoukrayins'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni KD Ushyns'koho»).
5. Val'chuk O.A. Matokhnyuk L.O. Administrative and socio-economic systems: scientific and practical aspects of sustainable development. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2021, pp. 323-333 <https://www.wszia.opole.pl/wp-content/uploads/2020/05/Web-book-monograf-2021.pdf>
6. Dem'yanenko, I. V. (2021). Henderni vidminnosti v komunikatyvnykh i orahanizators'kykh zdibnostyakh menedzheriv.